

RYTMIK & SDS

"Okker gokker gummi-klokker, erle perle pif paf puf...."
"Abel spendabel hva' koster din sabel...."

Disse børneremser kender de fleste. Vi siger dem altid på en ganske bestemt måde: Nogle bestemte stavelser *betones* frem for andre og nogle får mere *tid* end andre. Dette er hvad rytmik handler om: Betoning og tidsmæssig placering og varighed.

Øvelse 21: Prøv at sige de to remser. Formodentlig vil du opleve, at den rytmiske fornemmelse i de to remser er vidt forskellig. Hvilke stavelser betones? Hvor mange ubetonede stavelser er der mellem to betonedes?

Når vi skal forstå et rytmisk forløb er det nødvendigt at kunne opfatte betoning og at kunne fastlægge de musikalske hændelser i forhold til en tidsramme. Naturligvis kan man måle tiden i sekunder, minutter osv. og så fastlægge de musikalske hændelser nøjagtigt i forhold til et tidsskema. Men i praksis – hvadenten det gælder sammenspil eller lytning – er det ikke et stopur, vi har brug for, men en fælles *fornemmelse* af tiden. Og selvom vi også skal bruge hjernen til dette, er det i høj grad *kroppen* der huser rytmesansen. Vil man være god til at opfatte og opleve rytmik, er det en god ide at styrke sin rytmesans f.eks. gennem dans.

Øvelse 22: Find noget musik med en tydelig puls og ikke for hurtigt tempo. Start med at marchere i rundkreds indtil alle kan gå i takt til musikken. Prøv også at gå i halvt tempo og i dobbelt tempo og at blive god til at skifte mellem forskellige tempi på et givet signal. Øvelsen kan varieres på mange måder; f.eks. ved at lave klap på 1- og 3-slaget eller på 2- og 4-slaget eller ved at lave små koreografiske bevægelser.

Øvelse 23: Når man skal arbejde med rytmer, er det godt at have pulsen et sted i kroppen f.eks. i fødderne. Indstudér derfor følgende to periodetrin, som vi vil benytte og henvise til i rytmeøvelserne i denne bog:

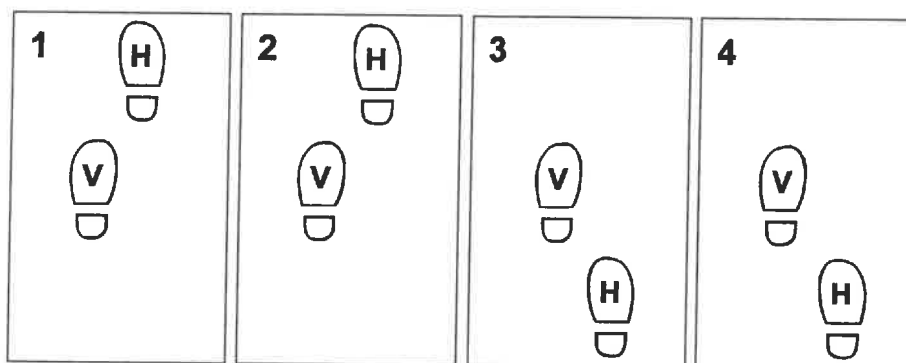
Periodetrin A:

Gå et lille skridt frem med højre fod, venstre fod løftes lidt:

Sæt venstre fod i gulvet, højre fod løftes:

Gå et lille skridt tilbage med højre fod, venstre fod løftes:

Sæt venstre fod i gulvet igen, højre fod løftes. Start forfra:

Fødderne går her på pulsen med skiftevis højre og venstre fod. Kroppens vægt forskydes fremad på 1 og tilbage på 3. Venstre fod bliver på nogenlunde samme position hele tiden. Gå lidt ned i knæ og sørg for at have et lavt tyngdepunkt og en god jordforbindelse.

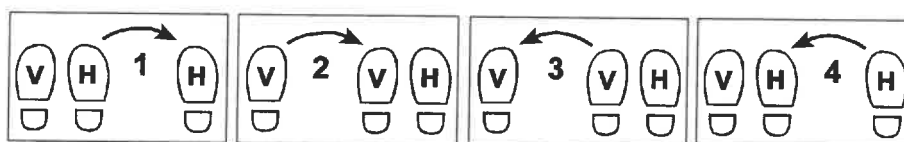
Periodetrin B:

Gå et lille skridt til højre med højre fod:

Flyt venstre fod over til højre fod:

Gå et lille skridt til venstre med venstre fod:

Flyt højre fod over til venstre fod:

Kroppens vægt flyttes til højre på 1 og til venstre på 3 og alle pulsslag bliver markeret i fødderne. Gå lidt ned i knæ og tilstræb efterhånden at bevægelserne bliver danseagtige og ikke mekaniske stive bevægelser.

Øvelse 24: Holdet deles i to, og den ene halvdel laver periodetrin A og klapper på 1-slaget, mens den anden halvdel laver periodetrin B og klapper på 2- og 4-slaget. På et givet tegn bytter de to hold roller.

Puls og tempo

Pulsen er musikkens hjerteslag. I det meste af vores musik er der en mere eller mindre tydeligt hørbar puls. Når vi vipper med foden til et stykke musik, er det som regel pulsen, vi følger. Når vi danser er det også pulsen vi følger. Når musikere skal spille sammen er det helt afgørende for resultatet, at de har en fælles fornemmelse for pulsen i musikken. I et symfoniorkester er det dirigenten, der har ansvaret for at styre den fælles puls. I mindre ensembler er det musikerne selv, der er ansvarlige for den fælles puls.

Øvelse 25: Øvelse i fælles puls: Opstilling i rundkreds. En person klapper to gange og klappet "sendes" rundt i kredsen. Hver person i kredsen bestræber sig på at klappe i samme tidsmæssige afstand fra sidemanden, som der var mellem de to første klap. Forudsætningen for at klappene tilsammen danner en jævn fællespuls, er at alle i kredsen har samme pulsforfølelse. Resultatet forbedres væsentligt, hvis alle har pulsen i *kroppen* f.eks. ved at vippe med foden i takt med pulsen – eller benytte et periodetrin. Øvelsen kan varieres ved, at der sendes flere klap afsted, så der samtidig er to eller flere klap på vej rundt i kredsen. Dette stiller større krav til koncentration og skærpet opmærksomhed.

Øvelse 26: Øvelse i koordinering af bevægelser og fælles puls: Opstilling i rundkreds således, at man kan nå personerne til begge sider med hænderne. Alle holder hænderne ud til siderne med højre håndflade nedad og venstre håndflade opad. Nu skal alle med en fælles puls udføre følgende:

- 1: Klap i sidepersonernes hænder.
- 2: Klap i egne hænder.
- 3: Klap i sidepersonernes hænder.
- 4: Vend hænderne om så det nu er venstre håndflade nedad og højre håndflade opad og klap i sidepersonernes hænder. Vend hænderne tilbage til udgangspositionen og start forfra.

Efterhånden som bevægelserne automatiseres, kan øvelsen varieres f.eks. ved at deltagerne på skift fortæller, hvad de spiste til morgenmad samtidig med at bevægelserne holdes i gang. Man kan også synge en sang og/eller gå med benene i modtakt – altså mellem pulsslagene.

Det meste musik har det, vi kalder en **fast puls**. Det betyder, at pulsslagene kommer med en konstant tidsmæssig afstand. Musikkens **tempo** kan vi angive ved at sige hvor mange pulsslag, der afvikles pr. minut. En

tempoangivelse kan derfor se således ud:

Tempo: 120 bpm. (beats per minute)

Musikkens tempo har væsentlig betydning for oplevelsen af musikken. Man kan vel postulere den sammenhæng, at et meget hurtigt tempo som regel vil opleves hektisk og antyde stor fysisk aktivitet – som når man danser og får hurtig hjerterpuls – medens et langsomt tempo inspirerer til ro og eftertanke – hvilepuls. Det er dog også sådan, at det samme stykke musik som regel vil kunne spilles i forskellige tempi uden derved at miste sin identitet. Man ser derfor tit mere upræcise tempobeskrivelser, såsom “allegro”, “medium swing”, “slow rock” osv. Under alle omstændigheder har tempo en væsentlig betydning både for oplevelsen og udførelsen af et stykke musik.

Takt

Der er en tilbøjelighed til, at puls-slagene i musikken samler sig i mindre grupper, hvor det første pulsslag i hver gruppe betones mere end de efterfølgende. Børneremserne i starten af dette kapitel var også et eksempel på dette. En sådan gruppe af pulsslag kaldes en **takt**. Det mest almindelige er, at der er 2, 3 eller 4 pulsslag i hver takt. Det kan også forekomme, at der er 6 pulsslag pr. takt, mens de såkaldte “skæve” taktarter med f.eks. 5, 7 eller 9 pulsslag pr. takt er mere sjældne i vores kultur.

De enkelte pulsslag i takten kan vi benævne med tal, således at det første mest betonedede kaldes 1, de efterfølgende 2, 3 og 4 osv. afhængigt af hvor mange pulsslag der nu er i hver takt. Akkordskift har en tendens til at indtræde på 1-slaget i takten.

Øvelse 27: Lyt til noget musik. Find pulsen og vip med foden så den følger pulsen. Prøv at finde ud af hvor mange pulsslag der er i hver takt ved at tælle 1-2-3, 1-2-3, 1-2-3 osv. eller 1-2-3-4, 1-2-3-4, 1-2-3-4 osv. Hvad føles naturligt? Gode eksempler på musik med “skæve” taktarter er: “Money” (fra *Dark Side of the Moon* med Pink Floyd), “Everything’s allright” og “The Temple” (fra *Jesus Christ Superstar*), “Filthy Habits” (fra *Sleep Dirt* med Frank Zappa), “Straight to my heart” (fra *Nothing like the sun* med Sting).

Underdeling

Den faste puls og taktinddelingen er altså en form for fælles tidsmæssig ramme. Men de enkelte stemmer/instrumenter spiller ikke nødvendigvis på pulsslagene. I det rytmiske sammenspil kan de spille både på og ved siden af pulsslagene. I visse latinamerikanske rytmer spilles der f.eks. næsten mere ved siden af end på pulsen, hvorved pulsen bliver mere eller mindre underforstået. Vi har derfor brug for en **underdeling** af pulsen for at kunne opfatte og beskrive en rytme mere præcist.

Det mest almindelige er, at hvert pulsslag deles i 2, 3 eller 4 underdelinger som vist i denne grafiske illustration af en takt med 4 pulsslag:

Øvelse 28: Lav et periodetrin så pulsen er i fødderne i et roligt tempo. Begynd med at klappe med højre hånd på låret således, at den følger pulsen. Klap derefter på lårene med begge hænder skiftevis højre og venstre, således at højre hånd stadig følger pulsen, og venstre hånd klapper imellem pulsslagene. Hænderne klapper nu en underdeling af pulsen i 2. Prøv også at tælle på pulsslagene og sige "og" på slagene imellem pulsslagene: **1-og-2-og-3-og-4-og-1-og** – osv.

Lad nu højre hånd klappe alle slagene både på pulsen og mellem pulsslagene. Med venstre hånd klappes ind imellem disse slag, således at pulsen nu er underdelt i 4. Prøv også her at tælle pulsen som før og sige "så" på slagene i venstre hånd: **1-så-og-så-2-så-og-så-3-så** – osv.

Underdeling af pulsen i 3 kan laves på følgende måde: Start med at lave periodetrinnet i et roligt tempo og klap pulsen med hænderne på lårene, således at pulsslagene skifter mellem højre og venstre hånd. Start med højre på 1-slaget. Lav nu 2 slag imellem hvert pulsslag, således at hænder hele tiden skifter mellem højre og venstre: **h-v-h-v-h-v-h-v-h-v** osv. (pulsslagene er her markeret med fede bogstaver, og det kan være en hjælp at klappe dem lidt kraftigere end de øvrige slag). Tæl samtidigt højt: **1-og-så-2-og-så-3-og-så-4-og-så-1** – osv.

Ved underdeling i 3 kan det være svært at koordinere alle bevægelserne på én gang. Det kan derfor måske være en hjælp i starten at udelade fodtrinene og øve klappene alene. Men det er vigtigt at få fødderne med igen for at have en sikker pulsfornemmelse.

Det er vældig gavnligt for træningen af rytmesansen – men også temmeligt svært – at skifte mellem underdeling i henholdsvis 2, 3 og 4 *uden* at standse med periodetrinnet. Prøv det.

I rytmisk musik kalder man anslagene *på* pulsen for **beat**'et. Når pulsen er underdelt i 2, kaldes anslagene *mellem* pulsslagene for **off-beat**.

Nodeværdier

Vi har indtil nu set på det, vi kan kalde **grundrytmen** i et stykke musik: puls, takt og underdeling. En melodis egen rytme – det vi kalder **melo-dirytmen** – vil sjældent slavisk følge pulsen. Nogle steder vil melodien have lange toner, der strækker sig over flere pulsslag, mens den andre steder vil have kortere toner, der underdeler pulsen. I et orkester vil instrumenterne også ofte spille rytmiske mønstre, der er anderledes end pulsen. Det er netop dette forhold mellem stemmernes skiftende rytme og den faste underliggende grundrytme, som skaber den rytmiske spænding i musikken.

Når en rytme skal noteres på noder, benytter man sig af forskellige **nodeværdier**. Nodeværdierne viser hvor lang tid tonerne varer i forhold til hinanden. F.eks. er en halvnode halvt så lang som en helnode, en 4.-delsnode er halvt så lang som en halvnode osv. Man kan også anskue det således, at en 4.-delsnode varer lige så lang tid som to 8.-delsnoder, og at en halvnode varer lige så lang tid som to 4.-delsnoder eller fire 8.-delsnoder osv.

Til hver nodeværdi svarer et pause-tegn med den samme længde, som noden. Disse kan bruges f.eks. når en melodi holder en mindre pause.

Herunder ses en oversigt over de mest almindelige nodeværdier og de tilsvarende pauser. Til venstre ses de forskellige nodeværdier og pauser alene. Til højre ses hvor mange noder af en given længde, der skal til, for at de tilsammen varer lige så lang tid som en helnode:

Oversigt over de mest anvendte nodeværdier og de tilsvarende pauser:

Helnode		
Halvnode		
4.-delsnode		
8.-delsnode		
16.-delsnode		
32.-delsnode		

Bemærk at 8.-delsnoder, 16.-delsnoder og 32.-delsnoder skrives med **faner**, når de står alene, mens de kan bindes sammen med **bjælker**, hvis der står flere sammen. To 8.-delsnoder med faner er altså nøjagtigt det samme som , og er blot en anden – mere overskuelig måde – at skrive på. Når 8.-dels noder således bindes sammen med bjælker, ligger den første altid på et pulsslag.

Taktart

4.-delsnoden som pulsnode og tællenode

Når vi skal skrive en rytme på noder, knyttes pulsen til en bestemt nodeværdi. Vi kan i princippet selv vælge, hvilken nodeværdi vi vil knytte til pulsen, men i første omgang vil vi her vælge at se på eksempler med 4.-delsnoden som pulsnode. Hvis der da f.eks. er fire pulsslag i hver takt, svarer det altså til, at der netop kan være fire 4.-delsnoder i hver takt. Vi siger da, at **taktarten** er 4/4 (fire fjerdedele). Taktarten fortæller altså hvor mange pulsslag, der er i hver takt og hvilken node, man har valgt

som pulsnode og tællenode. Man skriver altid taktarten i starten af det første nodesystem. Det *nederste* tal fortæller hvilken nodeværdi, man benytter som pulsnode og tællenode. Det *øverste* tal fortæller hvor mange pulsslæg, der er i en takt. I nedenstående eksempel er pulsen knyttet til 4.-dels-noden, og der er *fire* pulsslæg i hver takt. Mellem takterne sættes en **taktstreg**:

Når taktarten som her er 4/4, skal der være det, der *svarer til* fire 4.-dels-noder i hver takt. Hvis man regner med brøker, skal det gælde, at summen af nodeværdierne og pauserne i hver takt er 4/4. I eksemplet ovenover er der i den første takt tre 4.-delsnoder og to 8.-delsnoder, hvilket tilsammen giver 4/4, idet $\frac{3}{4} + \frac{2}{8} = \frac{4}{4}$. I den anden takt er der fem 8.-delsnoder én 8.-delspause og én 4.-delsnode, hvilket også tilsammen giver 4/4, idet $\frac{5}{8} + \frac{1}{8} + \frac{1}{4} = \frac{4}{4}$.

Øvelse 29: Sæt taktstreger i opgave 9 bagest i bogen.

Notation og læsning af rytmer

I det følgende skal vi træne læsning af rytmer og lære at skrive rytmer på noder. Enhver rytme, hvor den mindste underdeling er 8.-dele, kan koges ned til at bestå af fire elementer. I den tid et pulsslæg varer, kan der foregå én af følgende fire rytmiske figurer:

1. Der kan ske ingenting – dvs. en 4.-dels-pause:

2. Der kan være et slag på pulsen – dvs. en 4.-delsnode. I det følgende kalder vi denne figur A:

